

Ókovács Szilveszter

Csizma a posztamensen

avagy '56 tizenhárom napja a 2016-os Operában

■ Mindenki emlékezhet a 2006-os emlékmű, a Vaskefe¹ botránnyára, amikor megint – és ezúttal igen látványosan – szakadt szét a művészet és a „valóság” minden időben hasznos, ámbár meglehetősen bonyolult összefüggésének hálója. Míg a pályázat nyertese a történelmi tényekhez képest erős absztrakcióban gondolkodott, az artisztikum felől megvádolható volt akár szájbarágással is; 1956 egykori harcosai, elítéltejei közül viszont sokan értetlenkedve fogadták. Természetesen nem volt köztük légiónyi művészettörténész, így magasröptű körök és lapok magáról tehettek és tettek is arra a naiv javaslatra, mely szerint az egykori Sztálin-szobor helyén inkább a régi talapat, azon pedig az eredeti csizmapár álljon, és a róla anno leszakított bronztest helyén csak a csizmaszárba dugott lyukas zászló lobogjon. Pedig megkapó köztéri szobor ez is, illő és megdöbbentő mementó az is.

(Ha Berlinben elmegyünk az 1943-ban lebombázott és romosra meghagyott Vilmos-emléktemplom mellett, azt sem érezni modorosnak.) A művészetnek persze nincs bírósága, csak utókor nevű esküdtszéke, amelyet viszont szoríthatunk olyan döntési helyzetbe is, mint amikor utólag mentenek fel kivégzetteket. Később elmondható valamiről, hogy nem szeretjük, kimondható, hogy hiba volt, jobb lett volna tán más vagy a másik, de a helyzet már reparálhatatlan.

Ez a harapófogó: a tényszerű, pontos történelmi újratanulás, a közérthető, a tanúk számára is igaz emlékezés és a stilizált, érzékeké formált hommage-kultúra baráz-

dáltsága, kibékíthetlenségének érzete tolt a Magyar Állami Operaházat abba az irányba, hogy valóságos fesztiválon próbálja meg minden oldalról, minden lehetséges művészi eszközzel bemutatni a forradalmat, és ezzel szolgálni a 60. évfordulót – miközben direkt '56-os termés az opera- és balettművészet terén úgyszólván nem létezik. Így került sokféle csizma mindenféle talapzatra.

Spartacus

Seregi László nagy kitörése a táncosi, jelenetes-egyfelvonas koreográfusi szerepből a *Spartacus*-balett, amely 1968-ban nem csak témájában volt forradalmi. Seregi olyan zeneműhöz nyúlt, amely Aram Hacsaturjának,

Moszkva örmény kedvencének Lenin-rendet és Sztálin-díjat is hozott, s amely arra volt hivatva, hogy a személyi kultusz tetőfokán – mint korábbi királyok, abszolút uralkodók idején – ókori, szinte félmitológiai példákkal támasszák meg a Nagy Vezér bálványát. Spartacus rab,

Spartacus lázad, Spartacus erős, Spartacusnak igaza van – és Spartacus győz. Noha nem győzhet végleg, mégsem bukik el, hisz halála is milliókért (mármint milliók érdekében) véghez vitt hőscselekedet, és úgy – úgy – nem bukhat el vele.

Seregi táncjátéka – ahogy ő aposztrofálja: „drámai balettje” – más szövegeknyvet követ, mint a szovjet példa, sőt, még a hatásos, de hangos, néhol egyenesen ricsajos, a zeneileg legkevésbé értékes Don Quijote-i baletthagományt is követő partitúrát is átépíti némileg. Legnagyobb erénye a gyönyörű, szívbe markoló, ma is érvényes képek mellett éppen a dramaturgia konstruálása: az idővágással, a cselekmény emlékező keretbe tételével sokkal szubjektívebb térbe érkezik. A haldokló Spartacus előtt leperog életének – itt: harcos életének – filmje, és a narratíva világos, a látomásos szerkesztés indokolt lesz. A pöffeszkedő rabtartók elleni lázadás és felkelés jogosságához sem fér kétség, így különösen pikáns, hogy 1968-ban (épp akkor...) ez a mű elindulhat a maga útján, az meg egyenesen döbbenetes, hogy a nyitózáro kép egy kereszten függő, haláltusáját vívó elítéltet mutat, s mi tudjuk, nincs semmilyen drámai bűne – a keresztt alatt pedig a számára fontos egyetlen nő siratja. Bár nem efféle színházi tablókról álmodtak az MSZMP KB elvtársai – de a *Barnáné*-szerű² függetlenített párttitkárok sem –, annyit még akkor is bizton állíthatunk: nyilván nem annak szétszalazása okozott problémát számukra, hogy vajon a Szűzanyát vagy inkább Mária Magdolnát látja-e bele az imádkozó-elsirató Flaviába Seregi, az új üdvöske.

A táncmű mozgásanyaga saját korát tükrözi, illetve annak közeli jövőjébe mutat előre, ami nekünk mégis minimum közelmúlt. A párbajokat, a tömegmozgást ma több dinamikával tervezné egy fiatal művész, ugyanakkor a több mint ötvenéves darab sokkal több szépséget nyújt, semmint hogy zavaró legyen a távolság: ahogy az ember Heston *Ben-Hur*-ját³ nézi, vagy épp az Operában Nádasdy 1937-es *Bohém-életét*, úgy szemezhetünk Seregi *Spartacus*-ával is. De itt, ma szerencsére ifjú héroszok állnak a képben, török szét a rabigát, és kezdenek – habár három évig tartó – mégis

reménytelen harcot a nagy Birodalom reguláris erejével szemben. Mint '56-ban...

A bánya

Hogy az ötvenes évekről szólna opera? Csak annyira, amennyire film, illetve még annyira se – mármint a XX. században –; az opera pedig még lassabb, áttételesebb műfaj, kevésbé átütő erejű és nem számíthat a népszerűsége, hogy a maga *Szabadság, szerelemét, Szabadság Különjáratát, Liberté '56-ját, Mansfeldjét* vagy akár csak *Szamárköhögését* is egykönnyen létrehozhatta volna. És talán szándék sem volt rá: ha valaki egy-egy pályázattal muníciót adott volna, legalább nyílik esély. De mi legyen most? Eljátszhatjuk a *Pomádé király új ruháját* Ránki Györgytől, amely ugyan merész szatíra 1953-ból, de éppoly csonkán és ünneprontón mutatna önmagában, mint ha egy gigantikus *Tanú*-vetítéssel ünnepelnénk a forradalmat, emlékeznénk a szabadságharc leverésére.⁴

És akkor – mármint a futó évad tervezésekor, 2014 őszen – érkezik egy jelzés Bogányi Tibortól, aki csupa zenész családjával Finnországban nevelkedve egészen extra helyismerettel bír a finn szellemi életéről. „Lenne egy mű, Einojuhani Rautavaara alkotása, a soha színpadra nem került első opera, a *Bánya*.” Kicsodának a mije is? – kérdezheti bárki. Rautavaara a finnek Szokolay Sándora: nem Bartókja vagy Kodálya, hisz az a címke

inkább Sibeliusra illik, és nem is Petrovics Emilje, mert sosem érdekelte az irányítás. Viszont a szeriális zenéből hasonlóképp és hasonló időben kiábránduló Szokolayval szinkronban egy hosszú életet töltött a vokalitással jegenben járva: 9 operájából az első, a *Kaivos (Bánya)* el-

eddig nem kerülhetett színre. Most igen: e határozott célból Bogányi Tiborral 2014. december 14-én látogattuk meg a 85 éves, nagybeteg zeneszerzőt. Egyik utolsó videóinterjút nekünk, szó szerint a telefonomnak adta, a beszélgetés szövegét először itt, a *Magyar Művészet* hasábjain tesszük közzé:

„– Mester, Budapesten 2016 októberében úgy terveztük, hogy a *Kaivos* finnül hangozna el, de a kórus valószínűleg magyarul énekel majd, egyfajta kooperációt mutatva a színpadon is. Emellett az alkotócsapat is finn lenne, a rendező és a díszlet- és jelmeztervezők is.

– Mi már ennek a formának is rendkívül örülünk, sosem hittem volna, hogy az első, mindenki által elfelejtett operám, egyébként pedig a legjelentősebb, legszemélyesebb művem színpadra kerülhet.⁵

– Mester, miért nem mutatták be a *Kaivost* Finnországban? Mi nem tetszett ötven éven keresztül a finneknek? A nehéz zenei nyelvezete, a témája?

– Tudja, fiatalember, nekünk, finneknek nagyon közeli a szovjet határ. Senki se merete műsorra venni a *Kaivost*, féltek, mit szólnának az oroszok.

– De hát Finnország nem volt része a keleti blokknak! Sőt, deklaráltan semleges állam...

– Mi, finnek az éjszakai fagyok idejének nevezzük azt az egész sötét időszakot. A Szovjetunió mindenbe bele szólt, a szépirodalomba is. Mindenbe, ami nyilvánosságot kapott, az újságcikkekbe is, és a színházi előadásokat főleg nagyon figyelték. Igen veszélyes periódus volt a hatvanas évek ideje, semmiképp sem lehetett műsorra tűzni a *Kaivost*.

– És később, amikor olvadt a fagy?

– Később, amikor kevésbé volt politikailag nyomasztó az éghajlat, talán a hetvenes-nyolcvanas évek táján kétszer is tervezték a bemutatását, de azt az igazgatót viharos gyorsasággal leváltották. Nem tudom, emiatt-e, de annak az embernek távoznia kellett, és a darab balszerencséje folytatódott. Ugyanis egy zeneszerző követte őt a székben, és onnantól szóba sem került az én operám, mert ő a saját műveit szerette játszani.

– Akkor hát adódna a szemtelen kérdés, miért kell egy fiatal szerzőnek olyan művet írnia, amelyiknek a témájáról ordít, hogy Finnországban bemutathatatlan?

– Nem lehetett nem megírni. A történet fundamentuma annyira megérintett, hogy nem is mentem vissza az előadásra, amelynek szünetében elmesélték. 1957-ben nemzetközi modern zenei fesztivál volt Zürichben, és a *Mózes és Áron* először szerepelt színpadon,⁶ ezt mentünk megnézni. A felvonásközben odamentem egy asztalhoz,

leültem hozzájuk, és mint kiderült, a többiek mind magyar menekültek voltak. Az előző évben, '56-ban kerültek Zürichbe, ők mesélték a történeket, illetve meséltek konkrétan egy bányáról is, ahova felkelők hatoltak be, és ott elrejtőzködtek. Erre a rendőrök bekerítették a bányát, és beomlasztották – tehát elpusztították a felkelőket. Ez az egész annyira felkavart ott huszonévesen, hogy azonnal hazamentem, és még aznap este elkezdtem írni a *Kaivost*. Aztán még évekig tartott, de én, aki hosszú vonatúttal azért mentem Zürichbe, hogy a *Mózes*t meghalljam végre, inkább az első saját első operámat kezdtem el.

– A bánya-történet nincs benne a magyar kollektív tudatban, nem hallottam róla eddig. Büntelenek, vagy legalábbis a konfliktus túloldalán lévők élve eltemetése valóban szörnyű, de operában nem példa nélkül való, gondoljunk csak az *Aida* negyedik felvonására.

– A bánya felkelőkre omlasztása volt a legmegrázóbb részlet. De valójában ott rögtön nagyon operához illőnek találtam a szimbólumot is, magát a bányát, ahová alá kell szállnunk, mint a lelkünk mélyére. Ez a mentális utazás is izgatott, a legmélyebb önmagunk keresése, amely drámai konfliktusokon keresztül megvalósulhat.

– A szöveget is ön írta, ami – Wagner és Boito ide vagy oda – nem mindennapos a zeneszerzők között, ráadásul sok filozofikus gondolatot is belefogalmazott.

– Igen, ezért is mondom, nagyon személyes mű ez, a legszemélyesebbem. Sokáig írtam, de mindvégig az maradt a vezérgondolat, hogy az ember leszáll a saját lelkébe, a legmélyebben keresi az élet értelmét. A menekültek, ugye, lementek a bányába és próbáltak túlélni, de együtt is rezonáltak a felkeléssel. Valóban sok filozofálás is belekerült, mert amiről nekem a *Kaivos* mesél a konkrét történeten túl, az az önismeret mélysége: mély pszichológiai tartalmú darabot akartam írni.

– Miért készül egy háromfelvonásos, ugyanakkor mégis egyetlen hosszabb felvonás időtartamú mű ilyen sokáig, pláne, ha ilyen hirtelen felindulásból keletkezett?

– Magát a procedúrát azonnal elkezdtem, és hiába csináltam sokáig, három vagy négy évig⁷, végig nagyon inspirált voltam, amikor a *Bányát* írhattam. Hiába kellett közben számos egyéb feladatnak is megfelelnem, muszáj volt tanítani, a végén már valósággal kényszerítettem magam, hogy vidékre vonulhassak, és foglalkozhassak az operával. Inspirációval teli munka volt a librettóját is megírni, és ezeket a viszonyokat, az emberi feszültségeket kiaknázni, mindezt zenévé formálni. És hát..., amikor a legvégét, az utolsó oldalakat írtam, ahol Simont megölik, akkor értesítettek róla telefonon, hogy meghalt az édesanyám. Ezért is érzem a *Kaivos* lelkületét össze-

fonódni azzal az időszakkal, amikor nagyon sok fontos és meghatározó fájdalom, tapasztalás is ért. És zeneileg tényleg azt mondhatom, hogy ez a legjobb munkám.

– A személyes érintettséget mi, magyarok, '56 kapcsán, nagyon is értjük. De a történet sokat alakulhatott közben, elemeltek a nevek, nem magyarok, és soha, semmilyen konkrétum nem utal a magyar forradalomra. Bőven elhisszük tehát, hogy mi az indulásnál voltunk igazán lényegesek, később az általános tanító jelleg lett fontos.

– És a zene! Abban a korai időszakomban a zwölfton-technik⁸ uralkodott, ebből tudtam kiindulni, Asconában Wladimir Vogel tanított, a dodekafon zene mestere. Úgy érzem, hogy miként az opera maga és persze az írásával töltött idő is ment előre, számottevően fejlődött a zenei nyelvezetem, az írásmódom, és a végére elérte az emberibb, humánusabb vonulatot. Elég intenzív muzsika ez, amely a végkifejletnél, azt hiszem, valóban gyönyörűséges hangvételt vesz – nyilván nagyon fontos volt számomra a saját fejlődésem is ebben az operában.

– Mégis, miként álltak elő a szerepek, a *Kaivos* figurái?

– Döntően a zürichi elbeszélések alapján. A Komisszár, a bányászok vezetője, maga is bányász volt, egy közülük. De ő már a párt embere, a kommunista párté, akit a lázadók majd megkötöznek, és el is akarnak tenni láb alól. Én mégsem akartam a Komisszárt rossz embernek ábrázolni, egyértelműen szemét alaknak leírni. Ellenkezőleg: értékes szövegeket akartam a szájába adni, mert jó ember ő, csakhogy elemi tulajdonsága, hogy nála a párt mindenekfölött áll. Elvakult, de igazi, érző ember, nem egy senkiházi. Simon, aki majd a felkelés élére áll, szinte véletlenül érkezik a helyszínre.⁹ Ő egy harcos, aki '45-ben a németek ellen küzdött. A hegyekben lakik, hadvezér-típus, és ahogy betoppan, a bányászok megválasztják új, forradalmi vezetőjüknek. Muszáj elvállalnia a feladatot!

– És mindezt valóban egy Schönberg-opera büfészünetében, tíz perc alatt döntötte el?

– Tényleg az a tízperces találkozó volt meghatározó, egy kávéscsészével a kezében, az opera szünetében! (Nevet.) Igen, ez a magyar menekültekkel folytatott beszélgetés volt az indíttatás, és elég fontos tíz percnek érzem: Magyarországon akkor egészen friss történelmi eseményről írtam darabot, valószínűleg az operatörténetben nincs másik ilyen zenemű. És bár viszonylag gyorsan szü-

letett, lám, több mint ötven év kell hozzá, míg előadják! Hálás vagyok ezért a Magyar Állami Operaháznak.”

Bogányi Tibor, a produkció karmestere úgy látja: „Simon teljesen lohengrini figura, aki kintről, a fényből, a hegyekből jön. Rautavaara nagyon alaposan tanulmányozta Wagnert, és szerintem ezt tudat alatt ő is így gondolta. A *Kaivos* dodekafon mű, nehezen hallgatható, egy bizonyos rendszer szerint felépített zene, amely a tizenkét fokú skálát veszi alapul, de most, hogy két héttel vagyunk a bemutató előtt, hozzáteszem, amit ő is megállapít: tényleg nagyon intenzív muzsika. Az énekesek mind arról mesélnek, hogy nagyon-nagyon jó énekelni, szinte wagneriek az áriák benne, és én zeneileg meg tudom erősíteni a zenekari próba alapján, hogy tényleg, mintha egy Wagner-operát játszanánk, olyan mélysége, olyan hatalmas húzása van – miközben nem négy és fél órát tart; csak egy óra húsz perc az egész opera.”

A *Bányát* tehát finn alkotócsapattal, magyar énekesekkel, kórossal és zenekarral, valamint egy kiváló finn baritonnal, a Simon szerepében fellépő Tommi Hakkalával adjuk elő, finnül. Einojuhani Rautavaara az interjú után másfél évvel, 2016. július 27-én szülővárosában, Helsinkiben hunyt el. Már nem érhetette meg első operájának világpremierjét.

Szerelem

Ha az Olvasó túltette magát azon, hogy magyar operák ugyan nincsenek – még operamegrendelések sem '56 tárgyában –, viszont eljátszunk egy nehéz finn művet az évfordulón, most már evidensen kiobbantja magából a kér-

dést: De hát miért nem íratnak?! Jogos a felvetés, ezért is született annak a meghívásos operapályázatnak az ötlete, amelyre olyan fiatal szerzők kaptak meghívást, akiknek darabját az Opera még nem mutatta be.¹⁰ Hat művész kértünk fel, öten vállalták, hogy a meghatározott téma librettóját és az egyfelvonásos mű kereteit felvázolják, egy-egy jelenetét kidolgozzák, személyesen prezentálják, és meg is védik a zsűri előtt. A megadott téma egy nagy magyar klasszikus mű operai adaptálása: Makk Károly – anno cannes-i nagydíjas – *Szerelem* című filmje volt.

A *Szerelem* mindenki kedvence, miközben líraibb filmet nehéz elképzelni, cselekmény alig található benne. Alkalmas operatéma is, hisz ahol olyan kevés a szó – talán mert érvényük véget ért –, ott mindig tere nyílik a zenének, és ebben Csajkovszkijnak nagy igazsága van. A *Szerelem* két Déry-novella egymás mellé helyezése, Bacsó Péter írta a forgatókönyvet, most pedig az operapályázat győztese, Varga Judit csatlakozott az előtte alkotók csapatához. Felkérésünk olyan egyfelvonásos operára szólt, amely tudottan azonos estén megy majd a *Bányával*, tehát orkesztrációja megközelítőleg azonos, zenéje az ünnep méltósága és az egész társadalomra vonatkozó jelentése miatt „közérthető” kell legyen. Nyilván nehéz ezzel a szóval pontosan leírni, mit szeretne az Opera: egy kereskedelmi rádió függő honpolgárnak egy háromnegyedben lüktető konszonáns táncmelódia már lehet érthetetlen és furcsa, egy „nagyon komor” zeneszerzőnek pedig Aribert Reimann híres *Lear*-operája is lehet relaxációs muzsika.

A komponista, Varga Judit így fogalmaz: „Mindig is közel állt hozzám ez a történet, legszívesebben azonnal belevetettem volna magam a munkába. Ebben közrejátszott az is, hogy bár kötött feladat volt, mégis sokkal szabadabban tudtam benne mozogni, mint a korábbi munkáimban... A zenei anyagot és a dramaturgiát mindkét megelőző munkámban a filmek szabták meg, sokszor egy rendkívül szigorú korzettel kell a zeneszerzőnek szorítania a kreativitását. Így aztán felhőtlen szabadságérzetet adott, amikor megérkezett ez a felkérés, és bár operát írni hatalmas és nagyon komplex feladat, rendkívül könnyedén íródott a *Szerelem* nagyobbik része.”

Bogányi Tibor szerint, aki az este második felét, tehát az új magyar operát is dirigálja, Varga Judit minimalista zenét komponált a *Szerelem*hez, és a mindkét ősbemutatót ugyancsak egyszerre rendező Vilppu Kiljunen azt ígéri, hogy a *Bánya* macsó, öt férfiszerepes, vad fájdalommal teli és metszően fekete, kőszenes világához képest a *Szerelem* pasztelles, világos, öt női szerepes, lágy és vigasztaló mű és előadás lesz. Ha szerencsénk van – és a közönség, a régi szerzők titulussával a „százfejű szörny” is úgy akarja –, időtálló magyar mű születhet az ötvenes évekre és vele a forradalomra, a szabadságharcra reflektálva.

Cziffra '56

Történt pedig, hogy a kínai művész, akit a magyar szervek szerződtettek az Erkel Színházba egy 1956. október 22-i hangverseny Bartók-művének szólistájául – bár arról volt híres, hogy Mao összes művét nyolc nap alatt memorizálta –, a hírhedett II. zongoraversennyel mégsem boldogult. Négy hét volt hátra, és az, hogy a Filharmónia

koncertszervező vállalat emberei elmenjenek a lokálba, ahol – tudvalevően az exmunkaszolgálatos, exhadifogoly és a valamikori disszidens Cziffra György gyötörte a bilentyűket, 1953-as szabadon engedése után visszaülleszkedni próbálván a világba, „gerincét újra meggörbítve, alászállva”, ahogy ő írja. Soha előtte Bartókot nem játszott, s ma már azt is tudjuk, utána se.

De Cziffra – aki a zongoraművészi létet még mindig csak ízlelgette, mivel addig mindössze néhány szólóhangversenyen szerepelhetett – meglátta a lehetőséget a nagyzenekari koncertben. A hatalom sejteni engedte, hogy ha Cziffra vállalja a koncertet – amelynek karmes-

tere külföldi, Mario Rossi,¹¹ helyszíne pedig Közép-Európa legnagyobb színházi helyszíne, az Erkel Színház – akkor külföldi hangversenykörütra engedik. Négy hét elképesztő ütemű tanulás és gyakorlás után végül fejből játszotta a versenyművet, „a közönségből pedig mint láva, tört ki a taps”. Nem véletlenül, és tudjuk, a taps nemcsak Cziffának, hanem Bartóknak is szólt aznap este, hisz az expresszív, a „nehéz” Bartókot a Rákosi-rendszer nem engedte a hangversenytermekbe, ott csak népi fogantatású, „primérből” darabjai mehettek – ez a zongoraverseny sem volt hallható tíz éve már. Egy feljegyzésből tudjuk azt is, hogy a Zeneakadémia teljes zenetudományi hallgatógárdáját kivezényelték a tanárok, mert Bartók zongoraverse-nyeihez még lemezen sem juthattak hozzá ez idő tájt.

Több korabeli leírás is arról tanúskodik, hogy a közönség egy része már a koncert előtt, nagyobb része pedig a szünetben tudomást szerzett arról, hogy a Műegyetemen „valami történik”. Mire a MEFESZ megalakult és mozgolódni kezdett a Duna túlsópartján, a Köztársaság térről háromezer fellelkesült zenerajongó és muzsikus, a tiltások alól szabadulni kívánó magyar özőnlött kifelé. Joggal gondoljuk, hogy annak az október 22-i színházi élménynek is megvan a maga szerepe és szelete a forradalomban.

Mi az Operaházban – amennyire lehetséges és érdemes – újrjátsszuk azt a napot: ugyan Vivaldi egyik mandolin-versenyműve helyett az emblemikus *Egmont-nyitány* szól, de utána Cziffra irodalmi igényű önéletrajza, az *Ágyúk és virágok* vonatkozó részletének felelevenítése mellett egy Cziffra-verseny győztes, a nagy elődhöz hasonlóan roma származású Balázs János játssza a Bartók-darabot, ugyancsak először életében. A második félidőt és a hangversenyt csakúgy, mint hatvan esztendővel korábban, Brahms *II. szimfóniája* zárja.¹²

Díszünnepség

Mindig nagy talány, hogy a jelen írás elején is érintett „darabtalanság” dacára miként lehet kiállítani illőn, igényesen, tapintatosan és változatosan a központi állami ünnepség díszelőadását, amely immár sokadszor kerül az

Operaház színpadára? A főbb kötetmek: ne legyen szomorú, hisz nem a leveretést, hanem a forradalom kitörését, a korabeli örömet ünnepeljük, de nem lehet túl vidám sem, hisz tizenhárom nappal később mégis vérbe fojtják a szabadságharcot. Nem lehet rövid, hisz egyenes rádiós-televíziós adás megy, ugyanakkor ezerkétszáz meghívott eljön az Operaházba, ők nyilván nem harminc percet teszik. De hosszú se legyen, mert minden ünnepséget megöl a túlbeszélés-túljátás. Problémás lehet az *Egmont-nyitány* újbóli szerepeltetése, hisz elcsépel, untig ismert, a Chopin-féle *Forradalmi etűddel* együtt. De miért ne élnénk a lehetőséggel, amelyet egy ikonikussá vált zenedarab mint a történelem élő, eleven mozaikja jelent, ráadásul nyitányra mindig szükség van, az operaházi közeg pedig szimfonikus zenekart kíván? A *Himnusz*t sem csépel el a gyakori használat, inkább beleégeti a szívbe – természetesen *Himnusz*nak¹³ is lennie kell, még a nyitány előtt.

Nyilván lesz, kell is ünnepi beszéd, azután fajsúlyosabb, hosszabb, összművészeti alkotás következik.

Olyan '56-os, direkt érintettségű operát, amelyet a társadalom különböző rétegei örömmel, értéssel nézhetnek meg, nem tudunk kínálni, erről már volt szó, annak ellenére sem, hogy két nappal korábban mutatjuk be a fent szemlézett *Szerelmet*. Nem gálára való zene, nem részletekben hallgatható mű. Legyen tehát tánc! A mozdulat is arról beszél, amiről a szó már képtelen, a zenével rokon tulajdonsága ez. Remek választás volna Lukács András néhány éves *Örvény* című koreográfiája, benne nyolc pár balettművész: fiatalok örvénylenek szomorúság és pillanatnyi öröm, gyönyör között, a végén pedig vigasztalhatatlanul esik az eső – Philip Glass

repetitív zenéje a vonósnegyesen felerősíti azt a szédületet, amely a forradalom, de az annak leverését követő kábultság metaforájaként is megél. Csakhogy évekkal ezelőtt már ugyanekkor táncolta a Magyar Nemzeti Balett ezt az opuszt, most tehát más után kell, illik nézni. Legyen hát nagyon más: Dawson koreográfiája Max Richter érzelmes vonószénéjére, a *Napfény természete*¹⁴ című pas-de-deux. Fehér falak közt a fényre törekvő, harmóniában mozgó fiatal pár táncolja, nem hosszú, „fogyasztható” bárki számára, kontextust nem igényel, fontos lírai pontja lehet a műsornak, a konkrét történelmi képeket bennünk megvillantó, nagyon konkrét *Egmont-nyitány* mellett.

És jönne a főmű, az este kifejezett művészi lényege, kvázi csúcsteljesítménye. Az est rendezőjével, Káel Csabával tartott megbeszéléseken sokat emlegettük Kodályt, aki hosszú életében a dualizmus, az első világhéges, a terrorok, a Horthy-korszak, a második világháború, a Rákosi-rezsim és a Kádár-rendszer alatt is oszlopa tudott maradni a magyarságnak.

Jövőre emlékezünk meg halálának 50. évfordulójáról, az Opera most indult Magyar Évada pedig néhány hete mutatta be a *Székely fonót*. Mehetne az ünnepi esten ez a népdalköltemény, de a maga 70 percével már túllóg a televíziós türelmi kereteken – nem az operatőrökén, inkább a díszünnepség otthoni nézőién –, részleteket adni belőle nem szerencsés, pláne, hogy a mostani színrevitel¹⁵ nagyon koherens, megbont-hatatlan történet, és színpadkép szerint halad. A *Psalmus*

Hungaricus nemes választás volna, de azon túl, hogy az Opera énekkara régen énekelte, és most nem volna ideje megtanulni egyéb munkái mellett, nincs ma olyan karizmatikus tenor, aki a Zsoltáros szerepében Simándy József nyomába érhetne – a minap ünnepeltük születésének 100. évfordulóját az Operaház színpadán. Viszont minden „igényt” kielégít a szerző *Budavári Te Deuma*: elsőre is lehengerlő, változatos muzsika, hálaadás a történelmi esélyért, a nemzet egységének felmutathatásáért. Kodály anno a török kiűzésének évfordulójára¹⁶ írta, de hát nekünk minden korban megvannak a magunk törökjei. „Non confundar in aeternum” – ne hagyj soha

szégyent érnem, mondja a záró sor kissé szabad egyházi fordítása, miközben mindez azt is jelenti: soha ne legyek átkozott, megzavart, becstelen. Végül a szoprán szólista éneklí egymaga, éteri magasban, egyetlen kisóhajtott, hosszú lélegzettel, igazi, csendes, rebegő imává hajlítva a néhol extatikus mű végét. Azt hiszem, a *Budavári Te Deummal* is 1956-ban járunk.

Kádár utolsó beszéde

Aligha tudja, tartja számon bárki, miféle szerepei voltak az Operaház nézőterének mindazon rezsim alatt, amely ellen 1956 magyarjai fellázadtak. Ybl arany kariatidái és a legnagyobb magyarországi falfestmény, Lotz seccója alatt miféle események történtek azon időszak éveiben, amelyet Rákosiról nevezett el az utókor? Hihetnénk, hogy hidegen hagyta a proletariátus puritánnak hirdett hatalmát a burzsoá, de minimum polgári Operaház, a mitologikus vagy romantikus történelmi hősök világa, a „pöffeszkedve éneklés” és a „pipiskedve táncolás” ott-

hona. Csakhogy ez mégsem így lett. A proletárburzsoázia lélekszakadva rohant fel a vörös szőnyeges lépcsőkön, azonnal elfoglalt minden helyet, elégedetten szuszogott a Királyi Páholyban, és addig vagy azóta sem látott módon vette birtokba az épületet, nyomakodott rá annak műsorára. Ehelyütt nincs mód mindezen jelenséget mélyebben elemezni, legyen annyi elég, hogy – számos egyéb ünnepség mellett – itt zajlott a kommunista diktatúra hivatalos kezdetének is tekinthető pártegyesülés,¹⁷ és itt rendezték a személyi kultusz csúcseményét, a ma már csak Észak-Koreában divatos küllemű 60. születésnapünnepséget Rákosi Mátyásnak. Ezek a falak hallották az

ÁVH énekkarát, ez a színpad látta a karhatalom gépfegyveres egységeinek díszmenetét.

Amikor arról kérdeznék – volt ebből némi hírlapi purparlé is fél éve, amikor kijött a Magyar Évad programja –, ugyan miért foglalkozik Rákosival, Kádárral az Opera, visszakérdezek: miért, talán nem Rákosi, ez az emblematisz személy okozta volna '56-ot? Nem ő volt? De igen, Rákosi. És ki verte le a forradalmat? Kádár. Rendben, a válaszok alapvető igazsága mellett ne váljon zugtörténetesszé az ember, de mutassuk meg ott, ahol a Rákosi-rendszer fogant és ragyogott, a valóságot is. Megannyi stilizált, ösztümvészetiileg pasztellezett előadás mellett legyen egy, amely a rideg valóságból épül, tényekből, dokumentumokból. Amikor évekkkel ezelőtt találkoztam Kornis Mihály¹⁸ közreadásában¹⁹ az 1949-es Rajk-valtatás hiteles jegyzőkönyvével, egy dráma, egy konkrét színpadi előadás futott a szemem előtt. Kádár 1989. áprilisi híres beszéde – a negyven évvel későbbi döbbenetes szöveg – fontos áttűnéseket mutathat vele. Az MSZMP KB ülésén zajlott kéretlen és kínnal végigült megszólalásról nehéz eldönteni, egy beteg ember zagyvaléka-e, vagy évtizedeken, netán egy életen át lefojtott lelkifurdalás szánalmas vergődése? Esetleg cinikus, hideg fejvel felépített utolsó, maga után takarító beszéde egy politikai fekete zseninek, aki épp életművét kerekíti le? Magam sem hiszek ez utóbbiban, hipotézis ez, mégis vannak pillanatok, amelyek önmagukban vizsgálva a harmadik lehetőségét valószínűsítik. Talán ez is, talán az is.

Amikor pedig megtaláltam azokat a képeket, amelyek egyszer az Operaház proscéniumpáholyában mutatják Rákosit és Kádárt együtt,²⁰ másszor pedig a Királyi melletti testőrpáholyban, elszántam magam arra, hogy a nézőtér alatt közvetlenül nyíló Trapézpincében²¹ megmutassuk az Opera történeti dokumentumait. Prózai előadás ez, Novák Tamás²² dokumentumfilm írt és rendezte négy színésszel – 23 órától, opera- és balettdarabok után játsszuk tíz alkalommal, miután már elment a nézőtéri közönség. Negyvenkilenc főt engedélyezett a tűzvédelem, ennyien láthatják estéről estére, de a művészekkel és a minimális műszakkal együtt ötvenhatan leszünk odalenn...

56 csepp vér

Mihály Tamásnak, a valaha az Operaház is vezető Mihály András komponista-karmester fiának, az Omega basszusgitáros-zeneszerzőjének musicalje. Szövegét Horváth Péter írta, Pintér „Oroszlán” Tamás ötletéből. 1956-os Rómeó és Júlia-történet felkelőkkel, ávósokkal,

szovjetekkel, Szikora János hatásos rendezésében: egy 2006-os darab visszatérése, talán lábra állása a temérdek külföldi musical között. Az Erkel Színház ma már „csak” 1800-as nézőtérén játsszuk két alkalommal, a székesfehérvári Vörösmarty Színházzal közösen.

Kassai polgárok

A mienk a nemzet Operaháza. Amikor hírül vettük, hogy felvidéki magyarok nagy-nehezen kibérelték október 23-ára a kassai színházat, nem tehetjük meg, hogy nemet

mondjunk a kérésükre. Bár aznap este zenekarunk és énekarunk egyik fele az állami ünnepeken szerepel, negyvenen pedig New Yorkba utaznak (gálaestet viszünk oda), Kassára is elmegyünk, még hozzá ugyanazzal a színmagyar műsorral, mint amivel 2012-ben az új Alaptörvényt ünnepeltük az Operaházban. Liszt, Erkel, Kodály, Bartók, Dohnányi és Weiner művei, négy énekes szólista, Hámori Máté karmester, operai zenekar, kórus, sőt, egy kis énekar a helyiekből is: így fest az ünnepi este, no és utána ünnepi fogadás!

ENSZ-koncert

Bár az ENSZ dicstelen szerepet vitt '56 kapcsán, most mégis ott muzsikálunk az ünnepkörben. Mindenki emlékszik talán: az 1955-ben szervezetébe felvett Magyarországon történt szovjet beavatkozás ügyét Dag Hammarskjöld főtitkár egyszerűen elfödte a szuezi válsággal, az ímmel-ámmal működő Ötös Bizottsága pedig nem tudott eredményt felmutatni. A magyar ügygel legtöbbet foglalkozó dán diplomatát, Povl Bang-Jensent pedig minden valószínűség szerint meggyilkolta a KGB, amikor vonakodott átadni a tanúvallomást tévő magyarok listáját. Bogyay Katalin, mostani, agilis ENSZ-nagykövetünk kijárta, hogy idén, a világszervezet napján, október 24-én Magyarország kapja a szokásos ünnepi gála rendezésének jogát, még a leköszönő főtitkár személyes támogatását is megszerezte.²³ 1956-ra emlékezve készül a művészet finom, ám nem alábecsülendő eszközeivel hatni készülő hangverseny, amelyen nemcsak a Magyar Állami Operaház kamarazenekarnyi zenésze, két énekese és Szennai Kálmán karmester-zongorista szerepel, de az Ötös Bi-

zottságának államaiból²⁴ felkért művészek is, amit szellemes ötletnek tartok a nagykövet asszony részéről.

Sír a téli éjszaka

Tényleg sokféle tere lehet az emlékezésnek. A magaspórtú, elidegenedett, filozofikus művek mellett '56 és az opera, vagy inkább mondjuk így: '56 és a vokalitás vidékén megjelentek az alulról szerveződő alkotások. Ezeket

nem rendelte senki, még csak nem is pályázatra születtek. Az *56 csepp vér* a musical felől közelített, de az operáig még van egy műfaj, amely éppúgy alkalmas a kisrealista ábrázolásra. Amikor négy évvel ezelőtt az Opera korábbi énekkari művésze, a basszista, de dalkomponálással, versmegzenésítésekkel is foglalkozó Andrassy Frigyes megkeresett egy '56-os daljáték ötletével, már nem volt min gondolkodni, mert kész művel jelentkezett.

A *Sír a téli éjszaka* egy a forradalmat megélt-megjárt amatőr költő, Szabó László Dezső történetére és dalszövegeire íródott. Operettnek nem mondanám keserű vége és a feltűnő figurák jelentős atipikussága miatt, ugyanakkor a daljáték műfaja is túl vidám ahhoz, ami itt történik – a brechti-weili songos dráma pedig a szöveg felfokozott expresszivitását igényelné, ezért az a pecsét se stimmel. Mindháromból van a darabban, amely az '56 decemberével, az átmeneti állapot megtorló intézkedéseivel, rejtegetéseivel, bosszújával foglalkozik igen közérthetően, nem túlbeszélve, de jól illusztrálva a történeteket, és amely minden más általunk kínált műfajnál jobban vonzotta magához már 2013-ban is az '56-os szervezetek tagságát. Jegykontingensek, védnökök, beszedek, kitüntetések – a naiv, világos ecsetvonásokkal

megráztolt cselekmény és karakterek nyomán meghatódott idős emberek százai az Opera zenekari centrumának próbatermében, ahol a darab megy. Itt is találunk egy '56-ot, nagyon is valóságosat.

'56-os rekviem

Természetesen érthető, hogy az állam a nemzeti gyásznapon már hosszabb ideje a Szent István-bazilikában Mozart *Rekviemjével* emlékezik, s így ezt a programot támogatja az Emlékbizottság,²⁶ nem a mienket – nekünk azonban megvannak az elmúlt években gyökeretett saját hagyományaink. 2015-ben – a Gulágra hurcoltak emlékévében – mi is nekik szenteltük aznapi Verdi-gyászmisénket. Igyekeztünk a szólistákat úgy válogatni, hogy az is üzenettel bírjon: Anja Kampe német szopránstár, Komlósi Ildikó, a nemzetközi hírű magyar mezzo, Andrej Dunajev, kiváló orosz tenor és Liang Li, a Nyugaton éneklő kínai basszus működött közre a magyar Halász Péter pálcája alatt. Idén viszont a forradalom és szabadságharc áldozataiért gyűjtünk gyertyát az Erkel Színházban, amely körül véres harcok dúltak hatvan esztendeje.²⁷ Védnökünk Wittner Mária egykori halálra ítélt, volt parlamenti képviselő.

És hogy miért Verdi *Rekviemje*? Mert ez a mi gyászoperánk, operistáké. És az ötvenhatosoké is, ezt egészen mélyen érzem. Nem Fauré vagy Mozart fenséges, szférák zenéjét ígérő muzsikája illik ide, nem a *Lacrimosa* nyolc csendes üteme, ahol a szerzői kéz járványtól lankadt el – örökre.²⁸ Ide golyó ütötte seb kell, a halállal viaskodás drámája, a perelés, a letaglózás, tömegek reménye, harca és eltiprása: ez a rapszódia Verdit hívja, senki mást. Így lesz ez most is, az Erkel Színházban – és a sóhajokba bele fogom hallani a már talán soha fel nem deríthető, megnyugtatóan le nem zárható legenda felkelő-áldozatait, akiket az Erkel bal proscéniuma és a Köztársaság téri pártház között épített, az utca szintje alá rejtett állítólagos kazamatákba zártak élve, de halálra szánva.

Kiállítások

Mi, operások hatalmas épületekben létezőnk, hatalmas terekben dolgozunk. A színházainkba lépő közönség nagyszabású lépcsőkön, előcsarnokokon, közlekedőkön jut át, míg a nézőteret eléri. Van mód lekoptatni cipőnk-ről az út porát, letenni a külvilág gondjait, árnyékolni a civil élet rezgéseit. E terekben érzékenyebbek leszünk, ezért e terekben mindig fontos üzenni: az Operaház Vörös Szalonjában a FinnAgora²⁵ támogatásával *Csete Örs* fotóportréit állítjuk ki csupa olyan finn emberről, aki kapcsolatba kerül, vagy kapcsolatba hozta magát '56-

tal. Az Erkel Színházban a 60. évforduló kapcsán cigány hősökről olvashatunk a Terror Háza anyagainak segítségével (a szovjetekkel szembeszegülők minimum öt százaléka cigány származású volt), és az '56 után Kanadába szakadt képzőművész, Ács József Ferenc fekete-fehér, emlékezetből, sok ezer kilométerről kiverejtékezett forradalmi képeit állítjuk ki.

Köszönöm, hogy a Tisztelt Olvasó ily hosszasan engedte magát beavatni a legnagyobb magyar kulturális intézmény ünnepváró gondolkodásába. Ennyi volt, erre lettünk képesek 2016-ban, operailag. Még néhány művészünk a párizsi Magyar Intézetbe is elutazik, hogy az utolsó csizmák is felkerüljenek a mindenféle posztamensekre. Mutathatnak így és úgy, szólhatnak ehhez vagy ahhoz, mondani mindig azt szeretnék: éljen a magyar szabadság, éljen a haza!

JEGYZETEK

- 1 Vaskefének a köznyelv nevezi. Az 1956-os emlékmű a koncepció szerint a szétszórt, kicsi és gyenge egyének, átlagemberek (függőleges vasrudak) sűrűsödése folytán a nagyság és az erő növekszik, a rozsdajelleg metszően tiszta fémre vált, végül az összetartó vonalak tüéles, fényes acélékbe csúcsosodnak, amely felszántja az utca kövezetét, felhasítja a tér, a kommunizmus hírhedt dísztribünjének múltját. Alkotta *Emődi-Kiss Tamás* építész, *György Katalin* képzőművész, *Horváth Csaba* képzőművész, *Papp Tamás* építész: az *i-ypszilon* csoport. 2006. október 23-án, 19 óra 56 perckor avatták fel az egykori Felvonulási téren (ma 56-osok tere), a Gyurcsány-ellenes megmozdulások miatt a nyilvánosság szinte teljes kizárásával.
- 2 Barnáné ekkor az Opera párttitkára volt, élet és halál ura. Később – Petrovics Emil önéletírása szerint – „*Barna Andrásné*, a légereket túlélő, kommunista apácának titulált minisztériumi főosztályvezető”.
- 3 William Wyler 1959-es filmje.
- 4 Mivel 2017 Ránki-esztendő is – 25 éve hunyt el a sokoldalú, pl. a filmhez és a musicalhez is ezer szállal kötődő zeneszerző –, az Opera júniusban eljuttatja, sőt új lemezfelvétel tárgyává is teszi a *Pomádét*.
- 5 Valóban ez volt a terv 2014-ben, végül azonban másképp döntöttünk: a darab művészi integritása fontosabb annál, hogy a magyar–finn kooperálást az előadás nyelvében is demonstráljuk. Finn alkotók produkciójaként, finnek és magyarok által énekelve a finn darab végül egészében finnül került a repertoárra, ezzel énekkarunk és szólistáink a csehül megtanult *Jenufa* után bő tíz évvel újabb nagy attrakciót hajtottak végre.
- 6 Arnold Schönberg befejezetlen operája – két felvonás zenéjével készült el, így, torzón játszhatták akkor Zürichben.
- 7 a *Kaivost* valójában hat éven át írta Rautavaara.
- 8 Tizenkétfokúság, más néven dodekafónia vagy Zwölftontechnik, a szeriális zene korai formája: Schönberg által kidolgozott, a zenei skála minden egyes félhangjának azonos jelentőséget tulajdonító, matematikai elveken is szerkesztett zeneszerzési technika, amelyben a 12 létező félhangból előbb egy alapformát (Rheie) dolgoznak ki úgy, hogy minden hang csak egyszer szerepelhet. Azután ennek a sornak alap, tükör, rák és ráktükör fordításait használják.
- 9 Simon valójában hívásra érkezik, de Rautavaara értheti úgy, hogy maga sem tudta kicsivel korábban, hol folytatódik a sorsa, oly gyorsan peregtek az események.
- 10 Az nem volt akadály, ha az Operaházban az utóbbi években szokásos újratervezési hangverseny megrendelt nyitányának szerzője „valaki”: ketten is kaptak így meghívást – egyikük építéssel Varga Judit.
- 11 Mario Rossi olasz operakarmester másnap, október 23-án a Rádiózenekarral dolgozott, Franck *d-moll szimfóniájának* felvételére készült a 6-os stúdióban. Közben azonban megkezdődött a Rádió épületének ostroma. A zenekar tagjainak és Rossinak egy hátsó kijáraton sikerült nagy sietve elhagyniuk az épületet. A zűrzavarban Rossi karmesteri pálcáját a pulpituson felejtette. Évek múltán, amikor Rossi ismét a Rádióba jött, Nagy Sándor zenekari ügyelő visszaadta a mesternek a megőrzött pálcát. A karmester már nem tudott elutazni Budapestről, így szállodai szobájában vészelte át a forradalom és szabadságharc teljes két hetét, csak a harcok csitultával tudta elhagyni a magyar fővárost.
- 12 A Magyar Állami Operaház zenekarát Kocsár Balázs mb. főzeneigazgató vezényli.
- 13 Erkel Ferenc, a *Himnusz* zenéjének szerzője volt az Operaház első címzetes és örökös főzeneigazgatója.
- 14 *The Nature of Daylight*.
- 15 Michal Znaniecki, világjáró lengyel rendező, 2014-ben a *Faustot*, 2016-ban (első külföldiként) a *Székely fonót* rendezte a pesti Operában.
- 16 A bemutató ideje 1936., a török budavári kiűzésének 250. évfordulója.
- 17 A két baloldali párt egyesülése során a Magyar Kommunista Párt magába olvasztotta a Szociáldemokrata Pártot, és Magyar Dolgozók Pártja néven 1956-ig kemény diktatúrában tartotta az országot – a forradalom napjaiban nevet váltottak, és megalakult a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP).
- 18 2006-ban jelent meg hasonló címmel a könyve, amelyben elemzi a beszédet, hosszú verset is ír annak kapcsán – Kornis Mihállyal egy televíziós műsorban találkoztunk.
- 19 Első közreadás: *História*, 1992.
- 20 A felvételen egyetlen személy látható még, Rákosi felesége, Fénya Fjodorovna Kornijlova, ők hárman ülnek a páholyban, középen a főtítkár.
- 21 A Királydomb esete ismétlődött meg: az *István, a király* 1983-as bemutatójakor a Városliget érintett pontját sehogy sem tudták említeni, ekkor a fáma szerint Bródy János elnevezte Királydombnak, így a gond megoldódott – az Operaház nézőtere alatti zengő térnek nincs neve, ugyanakkor a metszete egy derékszögű trapézra emlékeztet, amely a hosszabb párhuzamoson fekszik. Miután trapézpinceként említettem valahol, hamarosan már Trapézpinceként hallottam vissza...
- 22 Biszku Bélát, az MKP és az MSZMP egykori politikusát Novák Tamás és Skrabski Fruzsina találta meg 2008-ban, és készítették róla a *Bűn és büntetlenség* c. dokumentumfilmet, amely nagy vihart kavart, és elvezetett az idős kommunista vezető peréhez.

- 23 Ban Ki Mun 1956-ban, kisfiúként levelet írt az akkori főtitkárnak, Hammarskjöldnek, hogy foglalkozzon a magyarokkal, élhessenek békében és demokráciában.
- 24 A különbizottság tagjait öt kontinensről delegálták: Uruguay, Tunézia, Ceylon, Fülöp-szigetek, Dánia.
- 25 Finnország kulturális intézethálózata a világban, a *Bánya* és a *Szerelem* c. produkciók támogatója.
- 26 Ezúton is köszönjük az 1956-os Emlékbizottságnak, Balog Zoltán miniszternek, Schmidt Mária kormánybiztosnak, Pröhle Gergely leköszönt helyettes államtitkárnak és másoknak, hogy az Opera programjait jelentős részben, 200 millió forinttal támogatták – segítségük nélkül, önerőből nem tudtunk volna ilyen gazdag kínálatot adni.
- 27 A Köztársaság téren volt a budapesti pártbizottság székháza, éppen az Erkel Színház bejáratával szemben. Mező Imre és társai védték az épületet a felkelőkkel szemben, és máig nem tisztázott, pontosan mi történt, de az épületből parlamenterként kilépő Mezőt és két társát hátlövések érték, amely sebesüléseikbe végül belehaltak.
- 28 A Mozart kezétől származó nyolc utolsó ütem az álarcos von Walsegg gróf megrendelésére készülő rekviem *Lacrimosa*-tételének indítása.